

»romantik« længe i Danmark har hørt til de uartige ord, og ved, at det er saa svært at naa til en klar definition af, hvad det egentlig betyder. Men monstro det vilde være helt uholdbart at betegne det, som dybest skiller mellem den grundtvigske og den bjørnbakske skole, netop som »det romantiske«. At ordet er lidet indtagende, skal i øvrigt villigt indrømmes.

En kritiker har bl. a. den pligt at kritisere. Da denne pligt nu er opfyldt med hensyn til adskilligt i dr. Skovmands højskoleværk, bør det til slut for ligevægtens skyld betones, at det trods sine mangler i det store og hele er en god og vel underbygget bog, som sikkert vil formaa at hævde en smuk stilling inden for dansk historisk litteratur. Fremstillingen er baade klar og livfuld. De mange citater af breve, indberetninger og taler burde hist og her være kortet noget ned eller deres indhold — det gælder især rigsdagsreferaterne — være gengivet paa en mere overskuelig maade. Men de bidrager som helhed til at bringe personer og milieu'er paa nærmere hold. Bogens portrætter er velvalgte og dens register fyldigt og forstandigt ordnet.

C. O. Bøggild-Andersen.

Sven Henningsen: Studier over den økonomiske Liberalismes Gennembrud i Danmark. Landhaandværket. Göteborg 1944. 354 Sider.

Sven Henningsen har kaldt sin Disputats, som han forsvarede for Doktorgraden ved Göteborgs Högskola, for »Studier over den økonomiske Liberalismes Gennembrud i Danmark« med Undertitlen »Landhaandværket«. Det er lige ved at være falsk Varebetegnelse, idet Arbejdet helt samler sig om Landhaandværkets Historie i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, medens de øvrige Sider af den økonomiske Liberalisme praktisk talt lades uomtalt. Det fremgaar da ogsaa af Forordet, at Forfatteren først »senere« haaber ved fortsatte Studier at kunne klarlægge Næringsområdet. Hvorfor saa vildlede Læseren med Titelbladet? Man kan daarligt tænke sig, at Henningsen har ladet sig intimidere af den Lis Jacobsenske Kritik af Arups Danmarkshistorie, hvor Fruen krævede mindre Behandling af det jævne danske Folk og større Plads for »Ørnens Flugt over Havet«. Landhaandværket i sig selv er et uhyre respektabelt Emne, der i høj Grad trænger til en indgaaende Behandling.

Bogen, der er paa 322 Sider plus et udførligt Registerværk

samt en Række Bilag, indledes med et Afsnit om Landhaandværkets Udvikling i nogle europæiske Lande. Det er naturligvis udmærket at faa den europæiske Baggrund. Men Afsnittet er kommet til at svæve underlig frit i Luften, idet Sven Henningsen ikke har faaet det europæiske Stof stillet i Relation til det danske, hvilket burde være sket. Det danske Stof behandler Forfatteren dernæst i 4 Hovedafsnit: 1) Lovgivningen om Landhaandværket indtil 1827, 2) Landhaandværkets Udvikling og Forhold 1800—1834, 3) Landhaandværket under Debat og 4) Landhaandværkets Udvikling 1834—1860. Endelig samler Forfatteren sine Resultater i en Konklusion, hvor han særlig lægger Vægt paa at stille disse i Relation til Næringsloven af 1857. Da denne først træder i Kraft 1862, vilde det unægtelig have været rart, om han havde udstrakt sine Undersøgelser til et Sted engang i 1870'erne. Af hans Slutbemærkninger (S. 307) synes det endog at fremgaa, at han ikke er klar over, at Skæringspunktet ikke er 1857 men 1862.

Sven Henningsen har samlet og bearbejdet et meget stort Kildemateriale, i hvilket han bl. a. har inddraget det særdeles vigtige, om end ifølge Sagens Natur noget upaalidelige Stof, som ligger i de officielle Folketællinger. Det er jo i Realiteten ofte vanskeligt at afgøre, om en Person er Husmand eller Haandværker. Endvidere har han flittigt benyttet Akterne fra Danske Kancelli. Han dokumenterer med tørre Tal, hvilket enormt Omfang Landhaandværket har haft i Forhold til Byhaandværket, hvad jeg betragter som meget vigtigt at faa fastslaaet. Det har jo i Almindelighed været saadan, at danske Historikere behandle Laugshaandværket som den afgørende Faktor i Haandværkets Historie, medens Forholdet er det, at kun de færreste Byer havde Laug af Betydning. Langt den største Del af det Haandværksarbejde, som udførtes i Danmark, kom fra Landhaandværkerne, der iøvrigt ogsaa arbejdede i Byerne, og det baade som selvstændige Mestre og som indskrevne Svende i Laugene, dette sidste har jeg truffet bl. a. for Tømrerlauget i Aalborg. Forfatteren skildrer indgaaende den permanente Kamp, der stod mellem de betrængte Laugs- og andre Byhaandværkere paa den ene Side og Landhaandværkerne paa den anden. I denne Kamp tager Henningsen efter min Mening Parti for Landhaandværkerne, det er lige ved at være blevet til en Slags Heltedyrkelse, hvor Helten ganske vist ikke optræder i Panser og Plade, men i Arbejdstøj og Skodeskind. Forfatteren gennemgaaer derefter meget nøje Regeringens Stilling og sammenligner de Retsregler, hvorefter Landhaandværkernes Forhold reguleredes, med Virkeligheden. Resultatet viser, at Udviklingen brød Retsreglerne for til sidst faktisk

at have gennemhullet og sprængt hele den officielle Haandværkerlovgivning, saa da Næringsloven kom, var det ikke noget større Brud med Fortiden, der pludselig indtraf. Denne Undersøgelse er saa ganske afgjort det mest værdifulde i hele Afhandlingen. Den viser, hvad ikke tit nok kan fremhæves, at den, der søger at skrive Historie paa Basis af Love og Forordninger, uvægerligt fortegner Billedet. Henningsen er imidlertid ikke tilstrækkelig objektiv, naar han bedømmer Kancelliets Stilling og Kancelliembedsmændene, specielt gaar det ud over A. S. Ørsted. Der kan for mig ikke være nogen som helst Tvivl om, at Kancelliets Folk har været ganske klare over, hvorledes Stillingen var med Hensyn til Landhaandværket Landet over, blandt andet kunde de se det af de Indberetninger, som næsten til Stadighed indløb fra Øvrighederne, først og fremmest fra Amtmændene. De vidste udmærket, at Lovene ikke blev — og aldrig var blevet — overholdt, og at de Forsøg paa ad Lovens Vej at lede Udviklingen i en bestemt Retning kun kunde blive Incitamenter eller Bremseklodder, og at selve Livets vitale Krav under alle Omstændigheder fik første Prioritet. Navnlig forekommer det mig urimeligt som Henningsen at fare haardt ud mod A. S. Ørsted, fordi denne, der, saaledes som H. rigtigt anfører, var antiliberalistisk indstillet, forstod saa meget af Udviklingen, at han i den behandlede Perodes sidste Ende slaar om og i Spørgsmaalet om Landhaandværkerne gør sig til Talsmand for liberalistiske Synspunkter. Der kan naturligvis være noget særdeles tiltalende i, at Folk bliver ved at mene det samme hele deres Liv igennem, men det kan dog ikke med nogen Rimelighed bebrejdes Ørsted, at han som gammel Mand er med til at styre Lovgivningen ind paa de Baner, Udviklingen gennemtvang. Tværtimod. Men Henningsen har nu engang set sig gal i Hovedet paa Ørsted, og saa skal han have Klø, ligegyldigt hvad han foretager sig. Hans Bedømmelse af Ørsteds Synspunkter S. 97—98 er ganske skæv. Ogsaa Foranstaltninger paa kort Sigt kan have deres Interesse. Det vilde næppe have været klogt at lave gennemført økonomisk Liberalisme umiddelbart efter Napoleonskrigene, hvilket Henningsen ikke synes at have Blik for. Jeg kan ikke gaa med til, at det særlig var »Storpolitikens Princip om Legitimiteten« (S. 94), der skulde have været bestemmende for Frederik VI's Haandværkerpolitik. Det er først og fremmest Manglen paa Muligheder for Industrien efter Napoleonskrigene, der gav Laugs- og Byhaandværket større Bevaagenhed fra Statens Side. Man saa ogsaa gerne Laugene styrket i de trange Aar efter 1814, saa de fremdeles var

i Stand til at røgte de sociale Opgaver, Staten skød fra sig. Paa dette Alter blev Frimesterinstitutionen ofret 1822.

Mod Fremstillingens Enkeltheder vil der kunne rettes en Del Indvendinger, men paa den anden Side vil der ogsaa her kunne sankes en Række værdifulde Bidrag til Danmarks almindelige Historie. Naar Henningsen S. 47 nævner, at de første danske Haandværkere var Smede og Hjulmænd, saa er der hertil at sige, at en Gravsten fra den tidlige Middelalder har et Billede af en Smed, som ogsaa er i Besiddelse af Tømrerværktojs. Paa samme Side staar, at det er *tvivlsomt*, om Bestemmelserne vedrørende Landhaandværkere, saaledes som de nedfældede sig i Danske Lov 3-13-23 blev overholdt. Det er imidlertid givet, at de aldrig blev overholdt, hvilket med al Tydelighed fremgaar af Kancelliets Brevbøger. S. 48 siger Henningsen, at Hensynet til Bøndernes Behov bevirkede, at visse Haandværkere — der altsaa ikke blot lavede Bondearbejde — fik Tilladelse til at slaa sig ned paa Landet uden om Lovens Bestemmelser; at dette skete først og fremmest af Hensyn til Godsejerne — ikke til Bønderne — anføres rigtigt S. 55 og 57. I Godsregnskaberne finder vi for en senere Tid mangen en »Hans Snedker«, »Jens Smed« o. s. v., som udførte Arbejde, der krævede Bevilling, saavel for Godsejeren som for Bønderne og vel ogsaa bragte deres Produkter til Fals i Byerne. (Se iøvrigt S. 105). Amtmændene har sikkert ofte haft et godt Øje til Godsejerne, der uddelte mere eller mindre ulovlige Bevillinger til Landsbyhaandværkere, oplysende i saa Henseende er Striden mellem Amtmand Stemann og Grev Holstein. Jeg tror ikke, at Regeringen greb bremsende ind, hvor Landvæveriet fik nogen Betydning, som Henningsen anfører S. 51. Naar man 1784 forbyder Københavnerne at lade væve af »uberettigede Personer i og uden for Staden« har det kun Relation til de Vævere, der slog sig ned i Stadens Udkant for at slippe for at svare borgerlig Tyngde. Det fremgaar da ogsaa af Rescript til Stiftsbefalingsmanden i Ribe 1741 (S. 51) og af Fdg. af $\frac{1}{7}$ 1746 samt en Del andre Rescripter (S. 52), at man giver betydelige Indrømmelser til Landhaandværket. S. 67 mener Henningsen, at en Bestemmelse 1790 om, at alle maatte paatage sig offentlig Arbejde og bruge hvilke Haandværkere, de vilde, er et Brud paa den gamle Regel om Lauges Eneret til Arbejdet i Byerne. Men dette »Brud« ligger langt tidligere, en af Christiansborg Slots Bygmestre var saaledes »Fusker«. Det er i det hele et gennemgaaende Træk, at mange af de Forhold, Henningsen omtaler som karakteristiske for den Tid, han behandler, har deres Rødder langt tilbage i Fortiden. Der var i Virkeligheden en permanent Overtræden af alle Lovbestem-

melser, saa det er ikke til at undres over, at Kancelliet 1806 ikke selv synes at have noget Billede af, hvordan Landet laa i et saa vigtigt Spørgsmaal som Landhaandværkernes Ret til at arbejde i Byerne (S. 81). Denne Uklarhed har bl. a. sin Aarsag i Underøvrighedernes svigtende Vilje til at haandhæve Loven (S. 85 og S. 246). Det er iøvrigt ikke noget af det mindst interessante i Fremstillingen at følge den Mangfoldighed af Standpunkter, baade hvad Teori og Praksis angaar, som disse Underøvrigheder og ogsaa Amtmændene repræsenterer, alt efter som de er Liberalister eller Antiliberalister, Købstads- eller Landbrugsinteresse-rede. Købstadsøvrighederne deler sig igen i 2 Grupper, de større Byers, der gennemgaaende gaar haardt frem mod Indrømmelser til Landhaandværkerne, og de mindre Byers, som indtager det modsatte Synspunkt af den simple Grund, at man ikke der kunde skaffe tilstrækkelig kvalificeret Arbejdskraft inden for Byens Porte og derfor maatte søge Hjælp paa Landet. Lige saa delt er — efter Indberetningerne — Opfattelsen af Landhaandværkernes Duelighed. Sandheden er vel den, at Laugshaandværkerne stod højest, men at andre dygtige og udygtige Haandværkere fandtes jævnt fordelt i By og paa Land. Naar Kancelliet derfor indhenter Øvrighedernes Skøn, maa det have virket som een eneste kaleidoskopisk Forvirring for Kancelliherrerne og har langt fra lettet Overblikket med Hensyn til eventuelle nye Retningslinier inden for Haandværkerpolitikken. Det præger ogsaa d'Herrers Vota, der ofte frembyder samme Usikkerhed som Undersøgelserne: De ved, hvordan det hænger sammen, men er ikke klare over eller enige om, hvad Lovgivningsmagten egentlig burde foretage.

Under Drøftelser om Landhaandværket contra Byhaandværket blev det bl. a. anført, at kun Laugssvende burde have Ret til at nedsætte sig paa Landet. Henningsen siger, at dette vilde stride mod Laugenes Interesse. Jeg mener det modsatte. Der vilde i saa Fald være blevet langt færre Haandværkere paa Landet og mindre Konkurrence for Byhaandværkerne, det samme vilde gælde Indførelse af obligatorisk Duelighedsprøve (se S. 117 og 131). I Afsnittet om Haandværkets almindelige Udvikling anstiller Henningsen — og andre før ham — nogle Betragtninger om det besynderlige i, at Antallet af Haandværkere i Haandværk og Industri i Landdistrikterne i Folketællingen 1801 sættes til 17.783 mod 66.778 i 1787. Efter min Mening er Forklaringen den, at 17.783 er en Fejlskrivning for 71.783, det stemmer saa nogenlunde med Forfatterens egen Udregning, som giver godt 74.000 (se S. 140, 153 og 318). Han viser, hvorledes Landhaandværket fra 1801—34 var i en rivende Udvikling med en

Tilgang i de 7 Amter, han behandler, paa fra ca. 50 til 100⁰/₀ (S. 143). Udviklingen har antagelig været størst ca. 1830, da den økonomiske Depression lettede. Interessant er det, at Tilgangen er størst i de Professioner, hvortil der krævedes Bevilling (S. 146 ff.), en Udvikling, der var stik imod Lovens Forudsætninger. Det er ligeledes meget oplysende, at den I. A. Hansenske Aktion mod Landhaandværkerne satte ind paa Fyen, hvor »Haandværkertrykket« var stærkt i Byerne samtidig med, at der var mange Haandværkere paa Landet« (S. 148). Antallet af de ved Haandværk og Industri beskæftigede Personer paa Landet steg 1834—40 med 17,5⁰/₀, hvorefter Stigningen blev mindre 1845—50 kun 2⁰/₀, 1855—60 10,4⁰/₀ (S. 288). Der er en relativ Tilbagegang at spore, hvilket skyldes den begyndende Industrialiserings Virkninger (S. 299), ikke mindst inden for Tekstilindustrien, og dette gik haardt ud over Landvæveriet (S. 301 f.).

Da Stænderforsamlingerne traadte i Funktion, kom Spørgsmaalet om Haandværkerne naturligtvis til Debat, og her rejstes bl. a. Kravet om en Beskatning af Landhaandværket, (S. 263, 271 og 276), hvilket dog ikke blev gennemført. Forfatteren giver en grundig og interessant Redegørelse for Kampen mellem »Liberalisme« og Landborepræsentanterne, der ikke vilde gaa med til at nedbringe Antallet af Landhaandværkere, ikke paa Grund af daarlig Samvittighed, som Henningsen anfører (S. 265), men fordi de selvfølgelig ikke gik mod deres egne vitale Interesser. Diskussionen efter 1836 giver et levende Billede af den politiske Udviklingslinie, hvor I. A. Hansen anbefaler et Samarbejde med Kongen mod Stænder og Enhedsmænd, specielt Ørsted, der ikke vilde følge en mere byhaandværkervenlig Kurs (S. 273 og 291) og ikke ønskede Krig med Stænderne (S. 286).

Der kan ikke være Tvivl om, at Henningsens Disputats er et værdifuldt Arbejde, selv om Kærnen i det ikke saa meget angaar Næringsloven af 1857, som han hager sig fast i, men hvis Virkninger først kan ses efter 1862. Det centrale er Udviklingen fra 1800—1857, som han grundigt og solidt har sat sig ind i. I det store og hele har han behandlet sit Stof med sober Kritik, forstaaet at faa Hovedlinien klart fremdraget, selv om man gerne havde set Spørgsmaalet om Arbejds løn og Formueforhold noget mere indgaaende behandlet. Man kommer ikke uden om hans Undersøgelse, naar man fremtidig skal skildre dansk social Historie i den omhandlede Periode.

Albert Olsen.